

Nataša Slušná

**K NĚKTERÝM OTÁZKÁM
RODINY A JEJÍHO VÝVOJE
V DÍLE BEDŘICHA ENGELSE**

Bedřich Engels podobně jako Karel Marx věnoval ve své teoretické práci rodině velkou pozornost. Zájem o ni byl motivován hledáním odpovědí na otázky, co tvoří základ společnosti a co je příčinou jejího vývoje.

První poznámky o rodině nalézáme u Marxe a Engelse v období, kdy formulovali jednotlivé dialektickomaterialistické principy zkoumání společnosti. Obsahově tato etapa představuje kritické přehodnocení názorů na vývoj společnosti, jejichž součástí byla i teze o věčnosti a neměnnosti rodiny jako společenské instituce. Rodina byla chápána v těchto vývojových koncepcích jako základní společenská jednotka. Podrobně byla tato teze rozpracována již v 18. století a ovlivnila výrazně i pozdější objektivně idealistické společenské vývojové koncepce. Za základní neměnnou formu rodiny byla považována rodina monogamní, tak jak ji ztvárnilo křesťanské náboženství, a rodina, jejímž výrazem se v reálné podobě stala rodina v období rozvoje kapitalismu.

Již ve Svaté rodině, první společné práci K. Marxe a B. Engelse, nacházíme v souvislosti s kritikou náboženství i myšlenky o rodině a lásce. Jejich úvahy směřují k pochopení rodiny a lásky jako oblastí, jejichž základem je reálný život jedince a od něhož jsou vlastně odvozeny morální ideály i filozofické pojetí rodiny. Ty pak vystupují v idealistické filozofii a náboženství jako prvotní a určující.

V období kritiky náboženství a objektivně idealistické filozofie Hegelovy se postupně formují základní principy materialistického pojetí dějin. Pochopení vývoje společnosti jako přírodně historického procesu se odrazilo i v řešení vztahu společnosti a rodiny i v určení jejich základu. Tím je, jak objevili K. Marx a B. Engels, sám materiální život lidí, podmíněný nutností uspokojovat konkrétní potřeby. Způsob jejich uspokojování pak ovlivňuje vedle výrobní činnosti a vztahů v ní i další společenské vztahy i rodinu. Dílo Svatá rodina

podává také mimo jiné důkaz, že autoři již v této době znali názory francouzských utopistů, zejména kritiku nerovnoprávného postavení ženy ve společnosti Ch. Fouriera.¹⁾

Zajímavé a podnětné mohou být ve vztahu k rodině, manželství a lásce morální a etické aspekty studované problematiky v Marxových Ekonomicko-filozofických rukopisech.

Myšlenkové zrání zakladatelů marxismu se odráží i v určitém posunu hodnocení významu rodiny ve společnosti. První práce se zabývaly problematikou rodiny pouze okrajově v souvislosti s kritikou náboženství a jeho negativních důsledků pro pochopení společnosti a jejího vývoje, nebo v souvislosti s kritikou idealistických filozofických názorů a formulací jednotlivých principů historického materialismu.

V dalším období, jehož počátek můžeme zhruba vymezit vznikem Německé ideologie, je rodině věnována již soustavná pozornost. V rámci vytvořené koncepce materialistického pojetí dějin je zkoumána jako jedna z důležitých oblastí společenských vztahů, do nichž lidé vstupují a které jsou obdobně jako analýza forem činnosti lidí a vývoj společenské dělby práce podstatné pro pochopení společenského vývoje. Význam rodiny je dán tím, že v sobě zahrnuje jak stránku přírodní, spjatou s biologickým základem života lidí, a tedy s jedním ze základních předpokladů rozvoje společnosti, tak stránku společenskou. Rodina představuje současně jednu ze tří stránek sociální činnosti, „které existovaly zároveň od samého počátku dějin a od prvních lidí a které se uplatňují v dějinách dodnes.“²⁾

Důležité poznatky týkající se rodiny, manželství, partnerských vztahů v rodině, vztahů rodičů a dětí obsahují i další díla K. Marxe a B. Engelse.

Při studiu problematiky rodiny, zejména faktorů, které výrazně působily na vývojové proměny rodiny, nelze opomenout Marxovo stěžejní dílo, *Kapitál*. V něm Marx na základě bohatého empirického materiálu podává nejen obraz rodiny za kapitalismu, ale i souhrn faktorů, které měly rozhodující vliv na probíhající změny v rodině a jejich vnitřně rozporné důsledky v období rozvoje kapitalistického způsobu výroby a které působí i v následujícím období.

Konkrétností a množstvím dokumentačního materiálu při charakterizování dělnické třídy je bohatá také Engelsova práce *Postavení dělnické třídy v Anglii*. Toto dílo je ukázkou konkrétně historické analýzy určitého společenského jevu, v daném případě postavení anglického proletariátu v první polovině 19. století. Engels si všímá ekonomických podmínek života dělnické třídy, vyplývajících z jejího postavení ve výrobním procesu, zároveň však věnuje systematickou

¹⁾ K. Marx, B. Engels, *Spisy* 2, Praha 1961, s. 217.

²⁾ K. Marx, B. Engels, *Spisy* 3, Praha 1958, s. 49.

pozornost i sociálním důsledkům, které má toto postavení pro dělníky, jejich rodinu, vztahy v ní i způsob života. Tuto analýzu umožňuje rozsáhlý empirický materiál nashromážděný B. Engelsem a výrazně dokreslující reálné podmínky života proletářské rodiny. Autor nezůstává jen u pouhého konstatování existujících ekonomických a sociálních problémů, nýbrž hledá a ukazuje základní příčiny tohoto stavu. Snaží se rozlišit podstatné faktory, které způsobují negativní důsledky a sociální těžkosti života proletářské rodiny a průvodní odvozené vlivy. Obdobný přístup k řešení problémů proletářské rodiny lze v zobecňující podobě nalézt i v dalším Engelsově díle *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*.

Tato práce, od jejíhož napsání uplynulo již sto let, je považována za jedno ze základních děl marxistické sociologie rodiny.

V době svého vzniku byla významným příspěvkem k diskusi o původu rodiny, která se rozvinula díky novým etnografickým a antropologickým poznatkům, získaným studiem primitivních společenství a publikovaný J. Bachofenem a L. H. Morganem.

B. Engels vycházel při zpracování uvedené problematiky z konspektů K. Marxe k dílu L. H. Morgana *Pravěká společnost*. Vycházeje z jejich studia, vlastních poznatků i dalšího studijního materiálu, prokázal proměnlivost forem rodiny. Tím současně zahájil vědecké zkoumání dějin rodiny jako společenské instituce, která se vyvíjí v sepětí s rozvojem celé společnosti, a nikoliv na základě naplňování jakési absolutní ideje vyjádřené v pojmu rodiny. Na vývoji rodiny se významně odrážejí změny celé společnosti, především její rozvoj v oblasti ekonomické. Vývoj rodiny klade Engels do přímé spojitosti s rozvojem dalších společenských vztahů, v nichž jako určitý kvalitativní faktor působí vznik soukromého vlastnictví. Zvláštní pozornost v této práci věnuje autor i otázkám vzniku a rozvoje státu.

Uvedené dílo je potvrzením vědeckosti marxistické teorie vývoje společnosti jako určitého zákonitého procesu, jehož základ je materialistický a v tomto smyslu mělo velký význam i pro zkoumání rodiny a manželství. Zároveň bylo prokázáno, že dialektickomaterialistický přístup je aplikovatelný jak na ekonomické procesy ve společnosti, tak i na další oblasti společenského života. Bylo v tomto smyslu jednou z odpovědí na pokusy redukovat marxismus pouze na ekonomické učení.

Vedle výkladu původu rodiny a vzniku jejích forem v nejstarších dějinách lidstva, který byl v posledním období upřesněn a doplněn o nové poznatky,³⁾ obsahuje i analýzu vývojových forem rodiny a manželství až k rodině monogamní, v té podobě, jakou získala za kapitalismu. Z tohoto hlediska tvoří jeden

³⁾ Srovnej např. J. I. Sejmouov; *Proischoždenije braka i semji*, Moskva 1972.

ze zdrojů marxistické vývojové koncepce rodiny i vědeckého zkoumání této důležité společenské instituce ve všech jejích rovinách.

Engelsův přínos spočíval především v tom, že podal důkazy o různosti forem rodiny, které nabývala v průběhu svého vývoje až k rodině monogamní. Její proměnlivost závisela na konkrétní materiální činnosti lidí a způsobech uspokojování a rozvoji jejich potřeb. Byla těsně spjata s rozvojem společenské dělby práce a zejména s jejími sociálními důsledky, které měla spolu se vznikem soukromého vlastnictví na rodinné vztahy. Ty se projevily především v záměně přirozených partnerských vztahů v rodině vztahy ekonomickými.

Stručný výklad obsahu a základních myšlenek uvedených děl B. Engelse a jeho přístupu k řešení problémů rodiny umožňuje pochopit, jaký význam měly jeho práce pro rozvoj historického materialismu i pro rozvoj marxistické sociologie rodiny.

Pokusme se nyní odpovědět na otázku, co znamená Engelsova teoretická práce pro současný rozvoj marxistické sociologie rodiny a zda má co říci i k rozvoji rodiny za socialismu. K. Marx ve spolupráci s B. Engelsem vytvořili dialektickomaterialistickou koncepci vývoje společnosti a vypracovali vědeckou metodu zkoumání společnosti, všech jejích stránek.

B. Engels užitím této metody při zkoumání rodiny položil základy vědeckého poznání a výkladu vzniku a rozvoje rodiny a manželství.

Tím, že objasnil příčiny vzniku rodiny jako jev nikoliv nahodilý, ale jako důsledek dosažení určitého stupně v rozvoji a způsobu uspokojování potřeb člověkem cestou materiální činnosti, položil základy k chápání rodiny jako vývojově proměnlivé společenské instituce. Tím také vyvrátil představy o neměnnosti rodiny opírající se o tvrzení, že rodina je biologicky determinována, absolutizující při tom společenský charakter rodinných vztahů za kapitalismu jako její definitivní podobu.

B. Engels poukázal na souvislost forem rodiny se sociálně třídní determinovaností společnosti a na vliv ekonomických, politických, právních a morálních faktorů v rozvoji rodiny a rodinných vztahů v antagonistické společnosti, zejména pak v kapitalistické etapě jejího vývoje. Zvláštní pozornost v této souvislosti věnoval začlenění žen do společenského výrobního procesu a jeho sociálním důsledkům a vlivu na vývoj rodiny a vztahů v ní.

Konkrétně historický přístup při zkoumání rodiny umožnil pravdivé poznání různých stránek rodinných vztahů, jejich souvislost s různými společenskými procesy, s celkovým rozvojem společnosti.

Stejně významným a aktuálním zůstává tento postup při zkoumání rodiny a manželství za socialismu.

B. Engels ve své práci charakterizoval základní skutečnosti ovlivňující vývoj

monogamní rodiny za kapitalismu prostřednictvím analýzy podstatných vývojových procesů v celé společnosti. Jde vlastně o odhalení vzájemných vazeb a vztahů mezi společností, její strukturou a rodinou jako její součástí, ale současně i relativně samostatně se vyvíjející společenskou institucí. Jde o ukázkou uplatnění systémového přístupu při studiu rodiny.

Právě rozpracování systémového přístupu zkoumání rodiny v socialistické společnosti představuje závažný úkol, před nímž v současné době marxistická sociologie rodiny stojí. Na úspěšnosti jeho řešení do značné míry závisí i odhalení a pochopení zákonitostí vývoje rodiny za socialismu jako důležitého předpokladu rozpracování modelu socialistické rodiny a perspektiv jejího vývoje.

Pozitivní formulace těchto zákonitostí je do značné míry závislá na adekvátní úrovni poznatků týkajících se vztahů rodiny a společnosti stejně jako hlavních determinant ovlivňujících rozvoj rodiny za socialismu.

Jestliže Engels v Původu rodiny, soukromého vlastnictví a státu konstatuje, že rodina, její vývojové formy a proměny těsně souvisejí s charakterem výrobních vztahů, existencí soukromého vlastnictví a za kapitalismu i s nuceným začleněním žen do pracovního procesu mimo domov, pak se nutně naskytá otázka, které rozhodující faktory ovlivňují vývoj rodiny za socialismu.

Odpověď je zdánlivě prostá — socialistické výrobní vztahy založené na zrušení soukromého vlastnictví a odstranění vykořisťování člověka člověkem.

Jak však ukazuje společenská praxe, tyto faktory tvoří samy o sobě pouze předpoklad pro odstranění negativních důsledků v rozvoji rodinných vztahů, nikoliv však samy změny. Proto je nutné orientovat další rozvoj marxistické sociologie rodiny na prozkoumání toho, jakými cestami tyto celospolečenské změny pronikají do rodinného kruhu, jak se odrážejí v rodině. Bylo by krajně nevědecké domnívat se, že společenské přeměny pronikají přímočaře a bez problémů. Snaha zachytit tyto problémy však někdy svádí k pokusům omezit se pouze na úroveň konstatování zejména jevově negativních projevů, byť odůvodněných hledáním příčin a v lepším případě i jejich nalezením, jako je tomu například u výzkumů rozvodovosti.

Není jisté, zda by v tomto konkrétním případě bylo možno jednoznačně setrvat na klasifikaci všech manifestovaných důvodů jako příčin. V každém podobném případě je třeba klást si otázku, zda tzv. příčiny nejsou vlastně průvodními jevy jiných, hlubších společenských procesů, ovlivňujících také rodinné vztahy.

Odpověď na takovou otázku s největší pravděpodobností neposkytnou a ani nemohou poskytnout jednotlivé konkrétní výzkumy rodiny zkoumající vybrané problémy.⁴⁾ Výzkumy podobného druhu jsou schopny poskytnout určitá

⁴⁾ Viz např. výzkumy postavení ženy ve společnosti a v rodině realizované v letech 1978—1980

konkrétní fakta, dílčí poznatky o různých stránkách života rodiny, její struktuře, funkcích apod. Tato fakta je nutno posoudit, utřídit podle významnosti pro sledovaný jev a uvést do souvislostí s dalšími poznatky nejen o procesech probíhajících v rodině, ale ve vztahu k celkovému rozvoji společnosti. Aby takovýto postup mohl být realizován, je potřebné, podobně jako to učinil B. Engels, při zkoumání rodiny a jejího rozvoje sledovat rodinu nejen ve strukturním průřezu a jejích vazbách na společnost v daném okamžiku (což je dosti častý postup při zkoumání různých stránek života rodiny), ale i v souvislosti s předcházejícím vývojem. Teprve dynamické postižení zkoumaných problémů umožní zodpovědně určit váhu, význam jednotlivých faktorů, ovlivňujících rodinu a předvídat jejich další vývoj, popřípadě řešení.

Při zkoumání rodiny se však klasikové marxismu neomezovali pouze na sledování vztahu rodiny a společnosti. Pozorně si všímají i vztahu rodiny a jednotlivce, což vyplývá ze specifického postavení rodiny jako společenské instituce ve struktuře společnosti a z jejího významu pro život každého jednotlivce i celé společnosti.

Zakladatelé marxismu ve svém díle podali na základě teoretického studia i bohatého empirického materiálu základní charakteristiku rodiny za socialismu. Vycházeli z předpokladu základních socialistických přeměn v průběhu socialistické revoluce. Přestože uvedená charakteristika má spíše obecnou podobu, je zřejmé, že za jeden z podstatných rysů socialistické rodiny považují Marx a Engels rovnoprávné postavení jejích členů. Dosažení tohoto stavu je spjata s řešením tzv. ženské otázky jako specifického okruhu problémů, kterému K. Marx a B. Engels věnovali také pozornost a jejichž myšlenky rozvinul zejména pro období po socialistické revoluci V. I. Lenin.

V marxisticko-leninském učení není řešení ženské otázky nějakým okrajovým, abstraktním, teorií postulovaným problémem.

S rozvojem kapitalismu i vývojem dělnické třídy, spolu s tím, jak jsou ženy nuceně vtahovány do společenské výroby, si proletariát stále více uvědomuje, že osvobození může dosáhnout jen zrušením nespravedlivého společenského systému a nastolením řádu nového, v němž bude i žena osvobozena od ekonomického, politického a sociálního útisku.

K. Marx a B. Engels odhalili skutečné kořeny nerovnoprávného postavení ženy. Na základě zevrubné historické analýzy a společenskovědních poznatků dalších společenských věd dokázali, že podřízené postavení ženy je jev, který se vyvinul historicky, a není tudíž dán jednou provždy. Základ této nerovnosti nespočívá v rozdílných biologických předpokladech a psychických schopnos-

na Ústavu pro výzkum veřejného mínění nebo v roce 1973 a 1974 Kabinetem pre výzkum verejnej mienky v Bratislave.

tech ženy, jak dokazovali někteří teoretikové. Skutečnou příčinou změny jsou změněné ekonomické podmínky, které vedou k tomu, že původně přirozené rozdíly nabývají charakter rozdílů společenských. Řešení ženské otázky tedy představuje proces likvidace existujících sociálních nerovností, které jsou dvojího druhu.

Sociální rozdíly, které mají původně svůj základ v rozdílech přirozených a které pod vlivem konkrétních sociálních podmínek „přijaly sociálně nerovnou formu přirozených a různorodých společenských rozdílů.“⁵⁾ Druhou skupinu tvoří rozdíly, „které vznikly jako produkt různého místa lidí v systému výrobních vztahů,“⁶⁾ které charakterizují existenci rozdílů mezi třídami, vrstvami, skupinami podmíněných existencí sociálně třídní struktury společnosti.

Změna společenských podmínek se projevuje negativně ve vztahu k ženě hned dvojnásob.

Spolu se vznikem třídní společnosti dochází k rozvoji nového způsobu výroby, charakterizovaného rozvinutější dělbou práce a vznikem soukromého vlastnictví. Požadavky kladené na pracovní sílu postupně vyřazují ženu ze společensky uznávané práce, čímž se stává plně závislou na muži. Tyto společenské faktory ovlivňují i vývoj vztahů v rodině.

Ekonomická závislost podmiňuje i její závislost společenskou, politickou, právní. Žena je závislá ekonomicky i osobně. Práce v domácnosti se stává soukromou službou.

Marx i Engels ve svých pracích upozorňovali na to, že ačkoliv první dělba práce (dělba mezi mužem a ženou) podmíněná biologicky vedla k tomu, že se žena stává v podmínkách, kdy byl lov základní formou obživy, závislou na muži a dětech, neznamená to pro ni porobenost a nerovnost ve vztazích, neboť její domácí práce byla uznávána společensky na stejné úrovni jako práce mužova.⁷⁾

Rozhodujícím faktorem zvrácení původní rovnosti je tedy fakt, že na daném stupni vývoje výrobních sil práce ženy přestává být hodnocena jako práce produktivní, která se vyrovná společensky uznávané práci mužově.

Způsob výroby a úroveň rozvoje výrobních sil dává přebytek a ten, protože výrobní způsob je založen na fyzických předpokladech výrobce, preferuje muže. I vzniklý přebytek se stává jeho vlastnictvím.

Také rodina jako společenská jednotka reaguje na změněné společensko-ekonomické podmínky tím, že přirozené vztahy členů rodiny nahrazuje vztahy ekonomickými. Pro ženu to znamená, že ztrácí rovnoprávné postavení i v rodině.

⁵⁾ V. I. Semjonov: *Kapitalismus a třídy*, Praha 1972, s. 21.

⁶⁾ tamtéž.

⁷⁾ K. Marx, B. Engels, *Spisy* 21, Praha 1967, s. 83.

Z uvedeného vyplývá, že rovnoprávnost ženy je podmíněna mimo jiné druhem práce, kterou vykonává, a tím, zda vůbec a nakolik je tato její práce společensky uznávána. Marx a Engels viděli východisko opětovného osvobození ženy ve vytvoření takových společenskoekonomických podmínek, jež jí umožní zapojit se do společensky uznávané produktivní práce.

Tyto podmínky nemohla vytvořit žádná jiná společnost než taková, která dosahuje relativně vysoké úrovně rozvoje výrobních sil, tj. momentu, kdy ve výrobním procesu přestávají být rozhodující fyzické předpoklady výrobce, kdy je nahrazována manuální těžká práce strojovou velkovýrobou. Takovému úrovně dosahuje tovární výroba v době vzniku a rozvoje průmyslu, v době vynálezů různých strojů, které nahrazují fyzickou sílu výrobce, zjednodušují výrobní proces, vedou ke zlevnění výroby a zvýšení produktivity práce. „... čím více se tedy práce svalů, fyzická námaha zavedením strojů přesune na vodní nebo parní sílu, tím méně je třeba brát do práce muže ...“⁸⁾

Průmyslová revoluce vytváří objektivně podmínky pro to, aby ženy byly vtaženy do průmyslové výroby. Ukazuje se však, že na samotnou ženu i rodinu nově vzniklé podmínky působí velice rozporně. Žena je nucena ekonomickými podmínkami vstoupit do společenské výroby. K tomu vede objektivně další potřeba pracovních sil, čímž rozšiřuje řady proletariátu a kvalitou své pracovní síly nuceně napomáhá jeho dalšímu zbídačování.

Ekonomické zapojení ženy v kapitalistické společnosti (v počáteční fázi rozvoje) má rozporné, až paradoxní důsledky. Ženská práce se stává vážnou konkurentkou mužské pracovní síle (její práce je lacinější a mnohdy kvalitnější). Ve snaze pomoci rodině v jejím bídém postavení vyrazuje žena vlastně muže z práce, ale přitom její ještě nižší mzdy mají za následek jenom zvětšení bídy, proti níž bojuje.

Odměnou je ženě jen větší útisk a bezpráví, drastické vykořisťování, škody na zdraví.

Ačkoliv se zdá, že zapojení ženy do průmyslové výroby mělo jen negativní důsledky, je třeba objektivně vidět i velký pokrokový význam tohoto faktu právě pro řešení nerovnoprávného postavení ženy. „... velký průmysl, tím že přiděluje rozhodující úlohu ve společensky organizovaném výrobním procesu mimo obvod domácnosti ženám, mladistvým a dětem obojího pohlaví, vytváří ekonomickou základnu pro vyšší formu rodiny a poměru mezi oběma pohlavími.“⁹⁾

Pro marxistické řešení širokého okruhu problémů spojených s postavením ženy ve společnosti je charakteristický jasný třídní přístup. Postavení ženy

⁸⁾ K. Marx, B. Engels, *Spisy* 2, Praha 1961, s. 370.

⁹⁾ K. Marx: *Kapitál*, I, Praha 1978, s. 479—480.

v kapitalistické společnosti je zakladateli marxismu chápáno jako určitý stupeň porobení ženy, které se objevuje na všech stupních vývoje třídních vztahů v jednotlivých antagonistických společenskoekonomických formacích.

Toto porobení má podobu sociální nerovnosti ženy ve společnosti (ekonomickou, politickou, kulturní, mravní), ale i porobení ženy jako lidské bytosti.

V kapitalistické společnosti vrcholí proces degradace člověka jako společenské bytosti. „Stav, který zženšťuje muže a ženu připravuje o její ženskost, aniž dává pravou ženskost a ženě pravou mužnost, tento stav, který tím nejhanebnějším způsobem ponizuje obě pohlaví a v nich celé lidstvo, to je poslední slovo naší vychvalované civilizace . . . Nezbyvá nám než přiznat, že se takový úplně převrácený poměr mezi mužem a ženou mohl vytvořit jen proto, že vzájemný vztah obou pohlaví byl od počátku nesprávný.“¹⁰⁾

V důsledku záměny přirozených vztahů vztahy ekonomickými se člověk vzdaluje své lidské přirozenosti. Z toho vyplynul závěr, že řešení ženské otázky je součástí daleko většího okruhu společenských problémů a že její řešení je možné jen ve společnosti, která si klade jiné cíle než obohacování se jednotlivců za každou cenu.

K. Marx a B. Engels věnovali ženské otázce velkou pozornost a v této souvislosti formulovali i problémy, které sužovaly ženu v období rozvoje kapitalismu nejpalcivěji. Přestože kladli důraz na dílčí problémy a boj za jejich řešení především v oblasti ekonomické a sociální, což plně odpovídalo potřebám a dosaženému stupni rozvoje ženského hnutí a boje dělnické třídy, neztráceli ze zřetel hlavní smysl tohoto boje a cíl — získat ženské hnutí pro boj za socialismus.

Posouzení postavení ženy ve společnosti ve vzájemných vazbách s celkovým rozvojem společnosti i rodiny umožnilo na základě propracované vědecké teorie ukázat způsoby možného řešení i síly, které jsou schopny tyto přeměny realizovat.

I pro pochopení postavení ženy ve společnosti a v rodině za socialismu zůstává rozhodující konkrétně historický přístup jako základní marxistický metodologický princip zkoumání společenských jevů.

Posuzovat existující problémy při realizaci rovnoprávného postavení ženy v rodině i v dalších oblastech společenského života s ohledem na celkový předcházející vývoj, kde svou roli sehrály nejen psychofyzilogické zvláštnosti ženy a jejich akceptování nebo ignorování v procesu rozvoje společenské dělby práce v rámci jednotlivých společenskoekonomických formací (zejména kapitalistické), ale i další politické, sociální i kulturní podmínky rozvoje společnosti. Při rozboru dosaženého stavu v procesu zrovnoprávnění ženy ve společnosti

¹⁰⁾ K. Marx, B. Engels, *Spisy*, 2, Praha 1961, s. 371.

i v rodině musejí být respektovány i negativní důsledky, které s sebou neslo ekonomické zapojení ženy do průmyslové výroby v kapitalistické společnosti a jejich modifikace v dalším období. Všechny tyto procesy se odrážely i ve vývoji rodiny a vztahů v ní.

Při komplexním posuzování a řešení problémů spjatých s vývojem rodiny, jejími funkcemi apod. je třeba rozlišovat aspekty, které souvisejí s předcházejícími etapami rozvoje, a faktory nebo vlivy, které se objevují v souvislosti s rozvojem socialistické společnosti a jejichž působení je spjato s poznáváním a využíváním společenských zákonitostí rozvoje v období výstavby socialismu.

Rodina jako významná společenská instituce se tedy neustále vyvíjí a mění se i problémy, s nimiž je tento vývoj spjat, ale metodologické principy uplatňované již Marxem a Engelsem při zkoumání společenských jevů zůstávají platné. Jejich rozpracování a využívání při zkoumání současné rodiny je jedním z důležitých předpokladů pravdivého poznání procesu probíhajících v rodině a pochopení zákonitostí jejího vývoje.

**К некоторым вопросам
семьи и ее развития
в творениях Фридриха Энгельса**

Резюме

К. Маркс и Ф. Энгельс в своих творениях уделяли большое внимание проблематике семьи. Изучение вопросов возникновения и развития семейных отношений основывалось на материалистическом понимании истории и методологических принципах исследований общественных явлений, которые являются актуальными и для исследования семьи и супружества при социализме.

Только системный подход позволяет правильно включить и оценить проблемы в развитии семьи, которые в условиях социалистического развития являются предметом интенсивного исследования, как, например, вопросы количества разводов или новые факторы, влияющие на развитие семейных отношений в связи с занятостью и общественной активностью женщин.

**On Some Issues
of the Development of the Family
and Its Development
in the Works of Frederic Engels**

Summary

K. Marx and F. Engels paid great attention to the problems of family in their works. The study of the issues concerning the origin and development of family relations was based on the materialistic conception of history and methodological principles of investigating social phenomena that are topical for the investigation of family and matrimony even under socialism.

Only systematic approach enables to incorporate and judge correctly the problems connected with the development of family that are the subject of intensive study under socialist development of family relations in connection with the employment and social activity of women.